BİLİNCE VURULMUŞ DARBE: 11 EYLÜL

Şaban H. Çalış

11 Eylül Amerika Birleşik Devletleri için en basitinden derin bir travma olarak isimlendirilebilir. Analizlerde sıkça yapıldığı gibi, travmatik etkiyi derinleştiren siyasal, ekonomik ve tarihsel nedenlerden de söz edilebilir. Askeri anlamda Amerikan savunma ve güvenlik sistemine ilişkin bir dizi konu da tekrar gündeme getirilebilir. Ama travmayı esas derinleştiren ve konuyu gittikçe de içinden çıkılmaz bir mecraya doğru sürükleyen asıl konu 11 Eylül saldırılarının işaret ettiği sembolik değerler sistemi ve bunun üzerine inşa edilen Amerikan bilinciyle ilgili olsa gerektir.

Amerika gibi devasa bir güçle kıyaslandığı zaman 11 Eylül saldırılarının ekonomik bilançosu önemli ama çok da tüm sistemi böylesine derinden sarsacak kadar korkunç bir bilanço değildir. İkiz kuleler ve diğer hedefler de dahil terörist saldırının maliyeti, finans çevrelerine verdiği dolaylı zararlarla birlikte, 40 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Oysa sadece önümüzdeki dönem içinde Irak ve Afganistan'daki operasyonlar için Başkan George Walker Bush'un Kongre'den talep ettiği miktar 90 milyar dolara yaklaşıyor. 11 Eylül sonrası her iki ülkeye yapılan müdahalelerle terörist ağı operasyonlarının tahmin edilen maliyetleri ise 400 ila 500 milyar doları aşmakta. Ancak, bunlarla birlikte daha önceki yıllarla kıyasladığımızda bütün bu maliyetlerin bile Amerikan bütçesinin yıllardır vermeye alışık olduğu açıklardan bile çok daha fazla olmadığı görülecektir.

Daha geniş bir açıdan bakmak gerekirse krizler ve çatışmalar, ki bunlara Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş dönemi ve daha önceki yıllar-

---

* Bu yazının daha kısa bir versiyonu *Zaman* gazetesinde 12 Eylül 2003 tarihinde yayınlanmıştır.

daki bölgesel operasyonlar da dahil edilebilir, ABD için her zaman kar olarak geri dönmüştür. ABD'nin tüm bu çatışmaların kendisine yüklediği her tür maliyeti rahat bir şekilde omuzladığı da bilinmektedir. Hatta savaş endüstrisini elinde tutan kesimlerin bizatihi bu tür sufli işleri kendi karlarını maksimize etmek için kullandıkları, gerektiğinde de savaş için bile bir yerleri kışkırttıkları zaman zaman iddia edilmektedir. Kısacası kriz, çatışma, savaş gibi kavramlar sadece Amerika'daki ekonomik çevrelere değil sıradan halka da çok yabancı değildir. Dolayısıyla, hem maliyet hem de çatışmanın değişik boyutları ve sonuçları açısından, 11 Eylül saldırıları gerçekten çok da büyütülecek bir konu olarak karşımıza çıkmamalıdır.

Asıl Kriz Sembolik Değerlerde

Ama çıkmıştır. 11 Eylül'ün Amerikan toplumunda derin darbe etkisi yapmasının sebebi sadece saldıranların muhtemel kimliklerinden ya da saldırılanların Amerikalılar oluşundan da kaynaklanmamaktadır. Bu açıdan da mesela Pearl Harbour baskınıyla kıyaslanabilir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşına girme kararını belirleyen en önemli faktörlerden birisinin Japonların Pearl Harbour'daki Amerikan donanmasına yapmış oldukları kamikaze saldırıları olduğu bilinmektedir. Başka nedenlerin yanında Amerikan ordusunun bu saldırıyla kin, gurur, şiddet ve intikam karışımı bir şoka girdiği ve bu şokla da savaş kararı aldığında kimsenin kuşkusu yoktur. Pearl Harbour'da verilen zayiatların, dönemsel ekonomik büyüklükler dikkate alındığında, 11 Eylül saldırısıyla doğrudan irtibatlı zayiatlardan daha düşük olmadığı da rahatlıkla söylenebilir. Ancak Pearl Harbour sonuçta askeri ve en nihayetinde de taktik bir travma etkisi yapmıştır Amerika'ya ve Amerikalılara. Bunun nedeni de oradaki hadisenin netliğinden kaynaklanmaktadır. Pearl Harbour'da hedef belli, fail ya da failler belli, neden belli ve sonuçları da bellidir. Karşılığında da benzer yöntemler ve ilkeler uygulanarak, aynı alanlarda verilen bir savaşla da konu "bu da bize ders olsun" denilerek Nagazaki ve Hiroşima şovları ile kapatılmıştır. Pear Harbour şimdi bir Hollywood şaheseri olarak "acı da olsa" Amerikan ordusunun kahramanlıklarına destansı bir giriş olarak hafızalardaki ve tarih kitaplarındaki yerini almış durumdadır.

Oysa ki 11 Eylül bir başkadır. Her şeyden önce hedef yoktur, fail yoktur, nedenler belli değil; mekan farklıdır, ortam farklıdır. Dolayısıyla da sonu yoktur. Sonucu yoktur. Nagazaki ve Hiroşima'dakilere benzer bir şovla da perdeyi kapatma, sinirleri yatıştırma, hesabı bitirme imkanı da kalmamıştır. Hiç bir

mahkeme, hiç bir darağacı çözüm olmayacaktır. Çünkü 11 Eylül'ün önü ve arkasıyla birlikte düz mantığa sığan bir çerçevesi olmadığı, bireysel ve toplumsal bir akıl tutulmasına yol açtığı gibi, vicdanın da olmadığı çok açıktır.

Bunların yanı sıra 11 Eylül'ü farklı kılan ve vehametini artıran özelliklerin başında da bir saldırı olmasından ziyade bu saldırının sembolik olduğu kadar pratik anlamda da doğrudan ABD'nin kalbine yönelik olması gelmektedir. İç savaştan bu yana "savaş ve saldırı" kavramını hep kendi toprakları, anavatanı dışında düşünmeye alışkın olan Amerikalılar açısından 11 Eylül asla düşünülebilecek, akla gelebilecek ya da tahayyül edilebilecek bir "gerçek" değildir. Pek çok Amerikalı için böyle bir şey olsa olsa ancak sanal, sinematik ya da sanatsal bir dilin konusu olabilirdi. Amerika bu yüzden 11 Eylül'de tam da kalbinden, can evinden vuruldu. Sorun bu anlamda maddi olmaktan ziyade manevi olarak korkunç büyük göründü.

Ulusal güvenlik sorununu o güne kadar tamamen askeri kavramlarla anlamış ve kendi topraklarından değil de dışardan gelebilecek bir tehdit unsuruyla birlikte düşünmeye alışmış bir halk, bu yüzden müthiş bir paniğe kapıldı. Kendi evinde güvenliği yoktu. Zaten modernizmin getirip dayattığı bireysel, ailevi ve "komünal" "güvenden" ve destekten mahrum olmuş yalnız kitleler için, "evden" başka kaçacak yer de yoktu. Yıkılan sadece ikiz kuleler değildi. Devasa bir askeri mekanizma ve onun emrine amade görünen insanlığın ulaşabildiği en son bilim, fen ve teknoloji harikası bir güvenlik sistemi, toplumsal güvenliği de beraberine takarak, tamamen çökmüş vaziyetteydi. "Yıldız Savaşları"na şartlandırılan bir toplum en çok güvendiği noktalarda hem de kendi araçlarıyla vuruluyor ve yıkılıyordu 11 Eylül'de.

Bu saldırı tamamen tolere edilebilir miydi bilinmez ama durumun vehametini artıran başka pek çok unsur daha vardı ortada. Her şeyden önce Soğuk Savaşın sonuyla birlikte Amerikalılar muzaffer olduklarını ve bir anlamda yenilmezliklerini ilan etmişlerdi. Amerika Kafdağı'nın ardında herkes için ve her yer için bir model, ideal bir ülke idi. Ortada ne rakipler vardı ne de rakip olması muhtemel unsurlardan söz edilmekteydi. İnsanlığın küreselleşme yoluyla bir Amerikalılaşma sürecini yaşadığı neredeyse herkesin ortak varsayımı durumundaydı. Birkaç sevimsiz ve bozguncu ayrıntı vardı ama onları da Amerika'nın demir yumruğu ile yola getirmek mümkün gözüküyordu. ABD dizaynı "yeni dünya düzeni" herkesin düzeni olacaktı. 11 Eylül hiç de bunların böyle olmayabileceğini hatırlattığı, toplumu bir rüyada yakaladığı ve gerçeğin çölüne çağırdığı için yıkıcı etkisi beklenenden çok daha büyük bir saldırı olarak karşımıza çıktı. Yani sembolik anlamda Amerikanın kağıttan bir aslan

Amerikan ideallerinin de ham hayalden başka bir şey olmadığını gösterdi 11 Eylül. O gün canlı yayında, hem de tüm insanlığın gözleri önünde, Amerikalının onuru kırıldı, façası kaydı, gururu ayaklar alındı.

Bu arada bireysel ve toplumsal akılla onun felsefi alt yapısını kuran akılcılık da bir anlamda darbe yemiş, ortadaki olayın akıllara zarar yön ve boyutları her alanda bir bilinç kaymasına yol açmış olmalıydı. Bu yüzden de olayları mantıksal olarak açıklamakta, anlamakta ve aktarmakta zorlanan insanlar, yer yer bilinç-dışı tavırlar sergilemeye başladılar. Bu da tam bir psikolojik yıkım hali demekti. Gerçekten de olağanüstü görüntü ve canlı yayınlarıyla medya ise bu yıkımın dozunu ve şiddetini artırdı. Şok ve şov inanılmaz büyük, korkunç ve etkileyiciydi.

Korku Akla Egemen Oldu

Amerikalıların elinde 11 Eylül'le birlikte zincirleme bir reaksiyon olarak yaşanan korku, dehşet ve onu takip eden şiddetin dozunu azaltacak çok fazla bir mekanizma da yoktu. Bu durum ancak güçlü, sağduyulu ve kararlı bir liderlikle aşılabilirdi ama bu yönden Amerikalılar tamamen talihsiz, ümitsiz ve çaresizdiler. Walker Bush sahip olduğu nitelikleriyle Amerikan başkanları içinde en şansız olanıydı. Netice de Başkan krizi yönetemedi. Kriz başkanı ve Amerikan halkını esir aldı.

İyi kontrol edilmediği zamanlarda kriz dönemleri bilinçaltının en fazla öne çıktığı dönemler olsa gerektir. 11 Eylül'le birlikte dağılan Amerikan zihni, rasyonel yol haritalarını da kaybetti. Sonrasında pek çok alanda Soğuk Savaş dönemi ya da çok daha önceki dönemlerin kodlarına bağlı olarak hareket etmeye başladı. Dil sürçmeleri (parapraxis) arttı. Birileri haçlı seferlerinden söz ederken, birileri de suçlularla masumları bir birine karıştırmaya başladı. Nedenler sonuç sonuçlar neden ilan edildi. Olayları kendi politikalarına alet etmek isteyenler mantığı öylesine zorladılar ki gelinen noktada 11 Eylül'de mazlum görünen Amerikan halkını Irak'ta zalim bir topluluğa çevirdi. Akıl, özgürlük, demokrasi ve refahın adresi şimdi korku ve dehşet içinde tam bir güvenlik paranoyasına tutulmuş görünmekte. Antrax vakaları toplumun sinir uçlarındaki iltihaplanmaların yansımalarını gösterirken, muhtemeldir ki teknik nedenlerden kaynaklı elektrik kesintileri bile terör-güvenlik sarkacındaki toplumsal gerilimin boyutlarını açığa vurmakta. Bu arada bilinçle değil iç güdülerle ve bilinçaltı dürtülerle oluşturulmaya çalışılan politikalar ise ya sistemin bir yerler tarafından kolayca manipüle edilmesine yol açmakta ya da

olayların zaten böyle olması gerektiğini düşünenlerin ekmeğine yağ sürmektedir. Bu yüzden de hem ulusal anlamda hem de uluslararası ilişkiler alanında 11 Eylül'den günümüze yaşanan olayların çoğu görünürde anlamsız gösteriler şeklinde cereyan etmekte, derinden derine de bu yaralı bilincin travmatik etkilerini taşımaktadır.

Amerika'da neo-konservatiflerin Başkan Bush'u da aralarına alarak oynamaya çalıştıkları oyunlar, Afganistan ve Irak'a düzenledikleri saldırılar, BM ve uluslararası toplumu bir kenara koyarak oluşturmaya çalıştıkları tek-yanlıcı politikaları, zaman zaman dinci ve anti-İslâm dozu aratan saldırgan tutumları, önleyici savaş konseptleri ve adil savaş söylemleri, sorunun özüne inilmediği ve sanal değil doğal gerçekliğe uymadığı için, 11 Eylül'le yara alan Amerikan bilincini restore etmeye de yetmeyecek gibi görünmektedir. Daha da acı olan taraf dünyanın bir kısmının da bu bilinçdışı tavırlara destek verir olmasıdır.

Oysa tüm bu sorunların temelinde yatan şey bilince vurulmuş darbedir. Tarihin akışına ya da olayların oluşuna çok defa dur deme imkanı yoktur insanoğlunun. Doğan yaşayacaktır. Yaşayan görecektir ve ölecektir. Doğumla ölüm arasında, yapımla yıkım arasında, sorunla çözüm arasında biteviye süren bir diyalektik ilişki vardır ve bu ilişkiyi sona erdirmek hayatı, hayatın anlamını yok etmek demektir. Sorun olayda değil olay öncesi, olay olurken ve sonrasında ortaya koyulabilecek tavırlarda ve bu tavırların bilinç düzeylerindedir. Özellikle çağdaş bilişim ve iletişim teknolojileri desteğinde en basit, en sıradan bir olaydan müthiş bir şov çıkarmak pekala mümkündür. Bu anlamda 11 Eylül'ü asla küçümsemek niyetinde değiliz. Ama güçlü projeksiyonlarla aslı bir kenara koyup "görünürü" korkunç düzeylerde büyütmek ve bunun tersini yapmak her zaman pekala mümkündür. Anlatmaya çalıştığımız şey bir olayı "olduğu gibi" kavrayıp varsa sorunu çözebilecek, olaya karşılık gelen bir politika üretebilmenin ancak bilinçle kaim olabileceğidir. Tarih 11 Eylül benzeri pek çok çılgınlığa şehadet etmektedir. Bilincini kaybetmiş insanlar "otuzyıl", "yüzyıl" savaşmışlardır. Aslında bilinci kaybettikten sonra ne için, nasıl ve ne kadar kan, kin ve savaş gerektiğinin bir anlamı da yoktur. En azından olayların sonrasında yaşananlarla esas olay arasındaki irtibat kopmuştur ya da koparılmıştır artık. Buradan "esas olaya" ilişkin illaki bir komplo çıkarılması da gerekmez. Pekala olayı komplocular gerçekleştirmiş olmayabilirler ama anlık bir öfke, şok ya da travma dışında kitleleri sürekli olarak bilinç dışına itmek ya da bilinçsizleştirmek tesadüfü bir gelişme olarak da görülemez. Toplumsal anlamda sürekli bilinçsizlik ancak bir manipülasyonla mümkün olabilir. Bu terörün bir parçası olduğu kadar psikolojik bir harbin bir parçası olarak da ortaya çıkabilir. Bu durumda haklı ve hakikat aranmaz. Aranamaz. Tek amaç ilgili

olsun ya da olmasın bir takım operasyonlarla bulanık havayı dağıtmamaktır. Bunun da bir tek anlamı olabilir: Devletler eliyle yürütülen psikolojik harple devlet dışı aktörlere yamanan terör arasında hiç bir fark yoktur. İkiz kulelerin enkazı altında can verenler ne kadar masumsa Afganistan ve Irak'ta ölenler de elbette o kadar masum olacaktır. Manipülasyon sürdüğü sürece de -ki bu bin yıl bile sürebilir- ortaya "politika" diye konulanlar ancak, bir kere daha not edelim, çılgınlıkla açıklanabilecektir.

Bizatihi kendisine ve sonrasında yaşanan olaylara bakıp da 11 Eylül'ü bir çılgınlık olarak görmemek herhalde mümkün değildir. Ama çılgınlık orada da kalmamıştır. O gün sadece Pandora'nın Kutusu açılmış görünmektedir. Asıl gelişmeler ondan sonra birilerinin kötü cinleri etrafına toplamasıyla başlamış vaziyettedir. Şoku takip eden manipülasyonlarla gurur, korku ve öfke akla egemen olmuş, bilinç bastırılmıştır. Sinirle kalkılmış ziyanla devam edilmektedir. Meşum olayların ikinci yıldönümünde ise kimsenin ne Amerika'nın kendine dönmesini sağlayacak, ne de olayların kötü gidişatına dur diyebilecek gücü yok gibi görünmektedir. Tek umut belki de yine o bildik Amerikan ideallerinde, o bildik Amerikan hayat tarzında, kısaca o Kafdağı'ndaki ülke Amerika'da ve onun sağduyulu, güvenlik paranoyasına tutulmamış ve bilincini kaybetmemiş halkındadır.